

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานแรกของมนุษย์ และเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ในการหล่อหลอมความเป็นมนุษย์ของสมาชิกในครอบครัว อีกทั้งยังเป็นสถาบันแรกที่ทำให้การทะนุถนอมเลี้ยงดู และอบรมสั่งสอนสมาชิกใหม่เพื่อให้เติบโตเป็นบุคคลที่มีคุณภาพ และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข (สุพัตรา สุภาพ, 2534) ครอบครัวจึงมีบทบาทและความรับผิดชอบอย่างใหญ่หลวงต่อชีวิตและการพัฒนาของเด็ก ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งถึงการดำรงชีวิตในภายภาคหน้า ซึ่งครอบครัวในปัจจุบันมีลักษณะที่เปลี่ยนไปจากครอบครัวในอดีต กล่าวคือ ในอดีตนั้นครอบครัวได้ให้ความสำคัญต่อบิดาในฐานะเป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นผู้นำและมีสิทธิขาดแต่ผู้เดียว บิดาจะทำหน้าที่ในการหาเลี้ยงครอบครัว ส่วนมารดานั้นจะต้องรับผิดชอบงานในบ้าน อาทิเช่น การดูแลบ้าน การประกอบอาหาร การเลี้ยงดูบุตร ตลอดจนกระทั่งการปรนนิบัติสามี (Lynn, 1978, pp. 12- 13) แต่ในปัจจุบันสภาพสังคมและเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงมีโอกาสดำเนินชีวิตได้รับการศึกษามากขึ้น และต้องออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ประกอบกับลักษณะครอบครัวได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากขึ้น คือ จากครอบครัวชาย มาเป็นครอบครัวเดี่ยวที่มีเพียงบิดา มารดาและบุตรเท่านั้น (พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิ์พงษ์, 2530, หน้า 16) ฉะนั้นบทบาทของบิดาและมารดาจึงต้องเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยบิดามารดาจะต้องปรับตัวให้ทันกับสังคมที่เปลี่ยนไปจึงจะสามารถอบรมเลี้ยงดูบุตรให้ถูกต้องเหมาะสมที่จะดำเนินชีวิตในสังคมไทยปัจจุบันต่อไปได้

สามีและภรรยาจะพบกับประสบการณ์ที่แท้จริงในการมีครอบครัวของตนเองเป็นครั้งแรก ก็ต่อเมื่อมีบุตรคนแรก หรือมีสมาชิกใหม่ในครอบครัว เมื่อมีบุตรบทบาทของสามีและภรรยาก็ต้องเปลี่ยนแปลงไป คือ ภรรยาต้องเพิ่มบทบาทการเป็นมารดา ส่วนสามีก็ต้องเพิ่มบทบาทการเป็นบิดา ในการเปลี่ยนแปลงบทบาทจากบทบาทหนึ่งไปสู่อีกบทบาทหนึ่งนั้น ย่อมก่อให้เกิดความตึงเครียดต่อบุคคลนั้น ๆ (Hott, 1976, p. 1436) โดยเฉพาะอย่างยิ่งมารดาในระยะหลังคลอดนั้น จะต้องมีการปรับตัวอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย เพราะภายหลังจากการคลอดบุตร

ร่างกายจะอ่อนเพลียจากกระบวนการคลอดและจากการสูญเสียเลือด น้ำ และเลือด อีกทั้งมารดาจะต้องปรับตัวต่อบทบาทการเป็นมารดา เพื่อที่จะเลี้ยงดูบุตรที่เกิดมา นั่นคือ ภายหลังจากการให้กำเนิดบุตรแล้วมารดาจะต้องมีหน้าที่รับผิดชอบที่เพิ่มมากขึ้น อันจะส่งผลให้เกิดความเครียดและความวิตกกังวล โดยเฉพาะมารดาที่มีบุตรคนแรก ยังไม่มีประสบการณ์ในการเลี้ยงดูบุตร จึงต้องการกำลังใจและความช่วยเหลือจากบุคคลใกล้ชิด โดยเฉพาะสามีเป็นอย่างมาก และหากว่าผู้เป็นบิดามีความคิดว่าเป็นหน้าที่ของผู้ที่เป็นมารดาเท่านั้นที่จะต้องรับผิดชอบในการเลี้ยงดูบุตรที่เกิดมาและไม่ได้ให้ความช่วยเหลือใด ๆ ผู้เป็นมารดาที่อาจจะรู้สึกว่ามันหนักหน่วงเกินไปที่จะรับภาระแต่ผู้เดียว ดังนั้นในระยะหลังคลอดผู้เป็นสามีก็ต้องมีการปรับตัวบทบาทใหม่ เช่นเดียวกับภรรยา นั่นคือนอกจากจะต้องรับผิดชอบในการหาเลี้ยงครอบครัว ยังต้องมีหน้าที่ช่วยเหลือมารดาเกี่ยวกับงานบ้าน และการเลี้ยงดูบุตรที่เกิดใหม่ด้วย

การที่บิดาเข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตรนั้นนับว่ามีความสำคัญยิ่ง เพราะนอกจากจะช่วยให้ครอบครัวมีความมั่นคงแล้ว ยังทำให้บุตรเกิดความผูกพันเช่นเดียวกับมารดา บุตรจะเห็นความสำคัญว่าบิดาเป็นส่วนหนึ่งของตนเอง ซึ่งทำให้บุตรเกิดความรัก ความไว้วางใจในบิดารวมทั้งเป็นการสร้างความผูกพันอันแน่นแฟ้นระหว่างบิดาและบุตร ดังเช่นที่ โบว์บี (Bowlby, 1968) ได้กล่าวไว้ว่าธรรมชาติของทารกจะเกิดความรักใคร่ ผูกพันกับผู้ที่ให้การดูแลตนเท่านั้น ดังนั้นการที่บิดาเข้ามาให้การเลี้ยงดูบุตรตั้งแต่วัยแรกเกิดจะเป็นการสร้างความผูกพันที่ดีระหว่างบิดากับบุตร ความใกล้ชิด ความอบอุ่นที่บุตรได้รับจากบิดามารดาพร้อมกันเช่นนี้ ย่อมจะส่งผลให้บุตรมีการเจริญเติบโตและมีพัฒนาการที่เหมาะสมในวัยต่อไป ในทำนองเดียวกันแลมบี (Lamb, 1986) ได้กล่าวไว้ว่า การที่บิดามีส่วนร่วมเลี้ยงดูบุตรอย่างใกล้ชิดนั้นจะมีผลต่อพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของบุตร ได้แก่ ด้านสติปัญญา (cognitive competence) มีการปรับตัวที่เหมาะสม (adjustment) มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง (achievement motivation) มีความรู้สึกสงสารเห็นใจผู้อื่น (increased empathy) มีความยืดหยุ่นในลักษณะทางเพศน้อยกว่า (less sexstereotyped) มีความเชื่ออำนาจภายในตนเอง (internal locus of control) สูงกว่าบุตรที่ได้รับการเลี้ยงดูจากมารดาเพียงผู้เดียว และบิดายังเป็นแบบอย่างในการเลียนแบบบทบาททางเพศที่เหมาะสมให้แก่บุตรอีกด้วย

จะเห็นว่าบิดาเป็นบุคคลสำคัญต่อบุตรไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ามารดา ฉะนั้นในระยะหลังคลอดบทบาทของบิดาก็ต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย นอกจากบิดาจะต้องมีส่วนร่วมในการดูแลทารกแล้วยังต้องมีการปรับแบบแผนในการดำเนินชีวิตต่าง ๆ เช่น การกิน การนอน การพักผ่อน ตามความต้องการของทารก แม้ว่าบางครั้งจะไม่มากเท่ามารดาที่ตามแต่ก็ควรมีส่วนช่วยเหลือมารดาอย่างยิ่ง และการที่บิดาให้การช่วยเหลือมารดาเลี้ยงดูทารกหลังคลอดนั้นเป็นการบรรเทาความ

กตัญญูทางด้านจิตใจ อารมณ์ของมารดาได้เป็นอย่างมาก เป็นการพัฒนาให้เกิดความผูกพันระหว่าง บิดามารดา และทารกได้เป็นอย่างดี (Palkovitz, 1985, pp. 392-406) โดยบิดาจะต้องเลือกการ ยอมรับในความเป็นบิดาของตน ต้องยอมรับว่าอะไรเป็นความคาดหวังของมารดา อะไรเป็นความ หวังของทารก และจะต้องรับผิดชอบต่อการดูแลทารกด้วย

การที่บิดาจะให้การช่วยเหลือและเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลทารกให้ได้ผลดีนั้น บิดา จำเป็นจะต้องได้รับความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงดูทารกมาก่อน ทั้งนี้เนื่องจากบิดาเองไม่ได้รับความรู้ หรือการเตรียมในเรื่องใด ๆ เกี่ยวกับมารดาและการเลี้ยงดูทารกมาก่อน ประกอบกับวัฒนธรรม ประเพณี และค่านิยมของสังคมไทยที่ว่าการตั้งครรภ์ การคลอดและการอบรมเลี้ยงดูบุตรเป็น บทบาทความรับผิดชอบของมารดา ส่วนบิดาจะมีบทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัว (สุพัตรา สุภาพ, 2534, หน้า 30) จึงยังทำให้ผู้ที่เป็นบิดาขาดความเข้าใจในบทบาทของตนเอง โดยเฉพาะ บิดาที่มีบุตรคนแรกจะมีความยุ่งยากใจ วิตกกังวลที่จะต้องเผชิญกับเหตุการณ์ที่ตนเองไม่เคย ประสบมาก่อน ถ้าผู้ที่เป็นบิดาไม่สามารถปรับตัวต่อบทบาทบิดาได้ก็อาจจะทำให้ครอบครัวนั้น อยู่ในภาวะวิกฤตได้ ปัญหาดังกล่าวของบิดาจะลดน้อยลง ถ้าบิดาได้เรียนรู้ถึงบทบาทของการเป็น บิดา และการดูแลทารกมาก่อน การให้ความรู้แก่บิดาภายหลังคลอด เกี่ยวกับการเลี้ยงดูทารกควร ให้บิดาเข้าร่วมด้วย และเปิดโอกาสให้บิดาและมารดาได้ซักถามปัญหาต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยแก้ปัญหา ที่ไม่ถูกต้อง และทำให้บิดามีความเข้าใจและมั่นใจในการเลี้ยงดูบุตรมากยิ่งขึ้น และสามารถให้ การปฏิบัติได้ถูกต้องเมื่อกลับไปอยู่ที่บ้าน และยังทำให้บิดามีความภาคภูมิใจในตนเอง รู้สึกตนเอง มีคุณค่าและเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อครอบครัว มีความรับผิดชอบร่วมกับมารดาในการดูแลบุตรอีก ด้วย ซึ่งถือว่าการพยาบาลหลังคลอดที่เน้นครอบครัวเป็นศูนย์กลาง (family - centered care) เป็นระบบที่สร้างสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว และการที่จะส่งเสริมบทบาทบิดาภายหลังคลอดนั้น ช่วงที่เหมาะสมที่สุดคือ ระยะหลังทารกคลอด หรือในระยะที่เพิ่งเป็นบิดาใหม่ ๆ เพราะเป็นระยะ ที่บิดากำลังรู้สึกตื่นเต้น มีความสนใจ และมีความกระตือรือร้นจึงพร้อมที่จะรับข้อมูลและเรียนรู้ สิ่งต่าง ๆ เกี่ยวกับทารก ดังที่บิลล์ (Bill, 1980, p. 228) ได้กล่าวว่าช่วง 1-2 วันแรกหลังคลอด นั้นเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมที่สุดในการสร้างสัมพันธภาพระหว่างบิดาและทารก เนื่องจากบิดา ทุกคนล้วนมีความต้องการที่จะเห็นและสัมผัสบุตรของตน ซึ่งการที่บิดาเลี้ยงดูบุตรตั้งแต่แรกเกิด นั้นจะทำให้บุตรยอมรับบิดาเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมรอบตัวและเป็นพื้นฐานในการสร้าง สัมพันธภาพระหว่างบิดากับบุตร อันจะส่งผลให้บิดามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตรในระยะต่อไป ได้เป็นอย่างดี

ดังเช่นการศึกษาของ นิรมล สรธานี (2531) เรื่องการให้คำแนะนำแก่บิดาต่อบทบาท การเป็นบิดาและสัมพันธภาพระหว่างบิดากับทารกภายหลังคลอด พบว่าบิดาที่ได้รับคำแนะนำมี

คะแนนบทบาทการเป็นบิดาภายหลังคลอด 2 วันและ 1 เดือน สูงกว่าบิดาที่ไม่ได้รับคำแนะนำอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และการศึกษาของ โสพิน สุวรรณ (2535) ที่ศึกษาถึงบทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรวัยขวบปีแรก พบว่าร้อยละ 68 ของกลุ่มตัวอย่าง ปฏิบัติบทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรโดยรวมทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ร้อยละ 72.5 ปฏิบัติบทบาทด้านการให้ความคุ้มครองอันตรายแก่บุตร ร้อยละ 49 ปฏิบัติบทบาทด้านการส่งเสริมการเลี้ยงดูและพัฒนาการของบุตร และร้อยละ 18 ปฏิบัติบทบาทด้านการดูแลบุตรที่เจ็บป่วย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษา อำไพ วรรณเชษฐา (2537) ถึงการรับรู้บทบาทและการปฏิบัติบทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรในระดับปานกลาง ซึ่งปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติบทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตร อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 ได้แก่ เวลาที่บิดาให้กับบุตรในแต่ละวันและการรับรู้บทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตร ดังนั้นหากบิดามีการรับรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับบทบาทของตนเองในการเลี้ยงดูทารกจะทำให้บิดามีความสนใจที่จะปฏิบัติเกี่ยวกับการดูแลบุตรมากขึ้น ดังเช่นการศึกษาของ สุดาพร วิจารณ์ (2538) ถึงประสิทธิผลของโปรแกรมสุขศึกษาต่อการมีส่วนร่วมของบิดาในการดูแลสุขภาพทารก พบว่า บิดากลุ่มทดลองมีการเปลี่ยนแปลงการรับรู้บทบาทของบิดาในการดูแลสุขภาพทารก การรับรู้โอกาสเสี่ยงของการเจ็บป่วยของทารก การรับรู้ความรุนแรงของการเจ็บป่วยของทารก ทศนคติของบิดาต่อการดูแลสุขภาพของทารกและการปฏิบัติหรือการมีส่วนร่วมของบิดาในการดูแลสุขภาพทารกดีกว่าก่อนเข้ารับโปรแกรมสุขศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

จากการศึกษาวิจัยดังกล่าวข้างต้นชี้ให้เห็นว่าการที่บิดาจะให้การช่วยเหลือมารดาดูแลทารกได้ดีนั้น บิดาจำเป็นต้องได้เรียนรู้ถึงบทบาทการเป็นบิดาและการดูแลทารกมาก่อน โดยเฉพาะบิดาที่มีบุตรคนแรกจะมีความวิตกกังวลที่จะต้องเผชิญกับเหตุการณ์ไม่เคยประสบมาก่อน หากบิดาไม่สามารถปรับตัวต่อบทบาทของตนที่เปลี่ยนแปลงไปได้ก็อาจเกิดภาวะวิกฤตขึ้นในครอบครัว (Hott, 1976, pp. 1436-1442)

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น พบว่าบิดามีการรับรู้บทบาทของการเป็นบิดาน้อยประกอบกับการให้ความรู้หรือคำแนะนำแก่บิดามีน้อยกว่ามารดา ดังเช่นการศึกษาของ สุดาพร วิจารณ์ (2538) โดยการสัมภาษณ์บิดาที่พาทารกมารับภูมิคุ้มกันโรคและตรวจสุขภาพหลังคลอด จำนวน 30 คน พบว่าประมาณร้อยละ 53 บิดาไม่เคยได้รับความรู้เกี่ยวกับการดูแลทารก ร้อยละ 23 ได้รับจากบิดามารดาของตนเองหรือเพื่อนบ้าน ร้อยละ 13 ได้รับจากแพทย์ พยาบาล และร้อยละ 10 ได้รับจากหนังสือหรือนิตยสารต่าง ๆ ส่วนในด้านการปฏิบัติหรือการมีส่วนร่วมของบิดาในการดูแลทารก พบว่า ร้อยละ 87 บิดาควรมีส่วนร่วมในการดูแลทารก และ ร้อยละ 13 พบว่าบิดาไม่ควรมีส่วนร่วมในการดูแลทารก

วิธีการให้ความรู้แก่การตลาดหลังคลอดของแผนกสูติกรรมของโรงพยาบาลต่าง ๆ พบว่า ส่วนใหญ่จะเน้นการให้ความรู้เฉพาะมารดาเท่านั้น ไม่ได้ให้บิดามีส่วนร่วมด้วย ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง การปฏิบัติตนของมารดา และการดูแลทารกภายหลังคลอด จึงทำให้บิดาไม่ทราบถึงวิธีการปฏิบัติ ที่ถูกต้องแก่ทั้งมารดาและทารก และไม่ทราบถึงปัญหาที่แท้จริงของมารดาว่ามีปัญหาทางด้านจิตใจ และปัญหาของทารกที่มีความต้องการที่จะใกล้ชิดกับบิดาด้วย เมื่อบิดาไม่ทราบถึงปัญหาที่แท้จริง แล้วจึงทำให้บิดาปฏิบัติได้ไม่ถูกต้อง และมารดายังไม่ได้รับความร่วมมือในการปฏิบัติต่าง ๆ ที่ ถูกต้องจากบิดาอีกด้วย จากปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นำมาทำให้เกิดผลเสียต่อด้านจิตใจของมารดาหลัง คลอดเป็นอย่างมาก และยังส่งผลถึงทารกอีกด้วย ทั้งนี้เพราะมารดาที่ได้รับความรัก ความอบอุ่น ความเข้าใจและการช่วยเหลือจากบิดาแล้วมารดาจะถ่ายทอดความรัก ความอบอุ่นให้แก่ทารกต่อไป (Weinberg, 1978, p. 1920) ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้บิดามีส่วนร่วมและรับ ทราบปัญหาและวิธีการเลี้ยงดูบุตรในด้านต่าง ๆ โดยการให้บิดารับฟังการสอนและมีส่วนร่วมใน การปฏิบัติพร้อม ๆ กับมารดา เพื่อเป็นผลดีแก่ทั้งมารดาและทารก ซึ่งจะส่งผลดีถึงสัมพันธภาพ ของครอบครัวดังกล่าว

ในฐานะที่ผู้วิจัยเป็นบุคคลหนึ่งในทีมสุขภาพและได้มีส่วนร่วมในการนิเทศงานนักศึกษา โรงพยาบาลแผนกสูติกรรมหลังคลอดได้ตระหนักถึงความสำคัญของบิดามารดาและทารกหลังคลอด ผู้วิจัยจึงได้สนใจที่จะศึกษาถึง ผลการสอนบิดาต่อการรับรู้บทบาทการเป็นบิดาและการมีส่วนร่วม ของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรว่าเป็นอย่างไร เพื่อนำผลการวิจัยที่ได้ไปพัฒนาการให้ความรู้แก่บิดา มารดาหลังคลอด ให้มีประสิทธิภาพและเป็นประโยชน์ต่อทั้งบิดามารดาและทารกมากที่สุด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เปรียบเทียบการรับรู้บทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรระหว่างกลุ่มบิดาที่ได้รับการ สอนและกลุ่มบิดาที่ไม่ได้รับการสอน
2. เปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรระหว่างกลุ่มบิดาที่ได้รับการ สอนและกลุ่มบิดาที่ไม่ได้รับการสอน

สมมติฐานของการวิจัย

1. การรับรู้บทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรของบิดากลุ่มที่ได้รับการสอนสูงกว่ากลุ่ม บิดาที่ไม่ได้รับการสอน
2. การมีส่วนร่วมของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรของบิดาในบิดากลุ่มที่ได้รับการสอนสูงกว่า กลุ่มบิดาที่ไม่ได้รับการสอน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ด้านปฏิบัติการพยาบาล เป็นแนวทางให้บุคลากรในทีมการพยาบาลตระหนักถึงความสำคัญของการให้บิดาเข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูทารกในระยะหลังคลอด โดยอาจจะจัดให้มีการส่งเสริมบทบาทการเป็นบิดา เพื่อเปิดโอกาสให้บิดาได้รับรู้และแสดงบทบาทของตนเองได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ซึ่งจะเป็นการสร้างสัมพันธภาพของครอบครัวระหว่างบิดา มารดา และทารก ทั้งยังเป็นการพยาบาลที่เน้นครอบครัวเป็นศูนย์กลาง

2. ด้านบริหารการพยาบาล เพื่อให้ผู้บริหารมองเห็นความสำคัญในการที่จะส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ ความเข้าใจถึงการพยาบาลที่เน้นครอบครัวเป็นศูนย์กลาง โดยจัดให้มีการอบรมและให้ความรู้ คำแนะนำแก่บุคลากรในทีมการพยาบาลเพื่อเป็นการปรับปรุงการให้การพยาบาลโดยเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในครอบครัว เพื่อเป็นการพยาบาลที่มุ่งเน้นครอบครัวเป็นศูนย์กลางอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

3. ด้านการศึกษาพยาบาล เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอน โดยเน้นถึงความสำคัญของบิดาต่อการมีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูทารก โดยอาจจะจัดทำเอกสารเผยแพร่ถึงบทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูทารก หรือจัดนิทรรศการที่เน้นความสำคัญของบิดา เพื่อเป็นการส่งเสริมเป้าหมายของการพยาบาลในปัจจุบัน ที่มุ่งเน้นครอบครัวเป็นศูนย์กลาง อันจะทำให้การพยาบาลนั้นดำเนินไปอย่างสมบูรณ์และก่อให้เกิดความสุขภายในครอบครัวอย่างแท้จริง

4. ด้านการวิจัย เป็นแนวทางสำหรับการศึกษามีส่วนร่วมของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรในระยะต่าง ๆ ทั้งในเด็กปกติและเด็กป่วย

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงผลการสอนบิดาต่อการรับรู้บทบาทการเป็นบิดาและการมีส่วนร่วมของบิดาในการเลี้ยงดูบุตร โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นบิดาที่มีบุตรคนแรก และมาเยี่ยมมารดาและทารกหลังคลอด ที่แผนกสูติกรรมหลังคลอด โรงพยาบาลศูนย์ราชบุรี และโรงพยาบาลแม่และเด็ก ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพเขต 4 จังหวัดราชบุรี ซึ่งมารดาตั้งครรภ์ครบกำหนดและคลอดปกติ ไม่มีภาวะแทรกซ้อนทั้งมารดาและทารก และมีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดราชบุรี

ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา

1. ตัวแปรอิสระ (independent variable)

1.1 การสอนบิดา

2. ตัวแปรตาม (dependent variable)

2.1 การรับรู้บทบาทการเป็นบิดา

2.2 การมีส่วนร่วมของบิดาในการเลี้ยงดูบุตร

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. การสอนบิดา หมายถึง กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องบทบาทการเป็นบิดา และวิธีการเลี้ยงดูบุตร การสาธิตและการฝึกปฏิบัติในเรื่องการอุ้มทารก การอาบน้ำทารก ให้แก่บิดาโดยให้มารดาเข้ามามีส่วนร่วมตลอดกระบวนการและมีผู้วิจัยเป็นผู้ให้การช่วยเหลือ ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

1.1 การบรรยายในเรื่องบทบาทการเป็นบิดาและวิธีการเลี้ยงดูบุตร โดยมีคู่มือ “คุณพ่อมือใหม่ใส่ใจลูกน้อย” ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเป็นเอกสารประกอบการบรรยายพร้อมทั้งอธิบายวิธีการใช้สมุดบันทึกสุขภาพแม่และเด็กของกระทรวงสาธารณสุข

1.2 การบรรยายประกอบการสาธิตเรื่องวิธีการอุ้มบุตรที่ถูกต้อง ได้แก่ การอุ้มทารกแบบแนบลำตัว การอุ้มเผชิญหน้า การอุ้มเรอในท่านั่ง และการอุ้มเรอในท่าอุ้มพาดบ่า หลังการสาธิตให้บิดาฝึกปฏิบัติการอุ้มบุตรในท่าต่าง ๆ โดยมีมารดาช่วยให้คำแนะนำและให้ความช่วยเหลือ

1.3 การบรรยายประกอบการสาธิตเรื่องอาบน้ำให้บุตรและการเปลี่ยนผ้าอ้อม หลังการสาธิตให้บิดาได้ฝึกปฏิบัติการอาบน้ำบุตรด้วยตนเอง โดยมีมารดาช่วยให้คำแนะนำและให้ความช่วยเหลือ

2. การรับรู้บทบาทการเป็นบิดา หมายถึง ความรู้สึก ความเข้าใจ ความคิดเห็นของบิดาที่เกี่ยวกับการแสดงออกถึงบทบาทการเป็นบิดาในการเลี้ยงดูบุตร ซึ่งแบ่งการรับรู้บทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

2.1 ด้านการดูแลบุตรทางด้านร่างกายและจิตใจ หมายถึง การดูแลบุตรในภาวะปกติ ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งประกอบด้วย การดูแลเรื่องอาหาร การพักผ่อน การขับถ่าย เสื้อผ้า การรักษาความสะอาดของร่างกายและ การให้ความรัก ความเอาใจใส่แก่บุตร

2.2 ด้านการปกป้องอันตรายให้แก่บุตร หมายถึง การดูแลปกป้องอันตรายต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นกับบุตร เช่น อันตรายจากอุบัติเหตุต่าง ๆ และอันตรายจากโรคภัยไข้เจ็บที่สามารถป้องกันได้

2.3 ด้านการส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาการของบุตร หมายถึง การส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่บุตรโดยการกระตุ้นประสาทสัมผัสทั้งห้าของบุตร และการส่งเสริมพัฒนาการในด้าน

ต่าง ๆ เช่น พัฒนาการด้านร่างกายและการเคลื่อนไหว พัฒนาการด้านภาษา และพัฒนาการด้านสังคม

3. การมีส่วนร่วมของบิดาในการเลี้ยงดูบุตร หมายถึง การที่บิดาลงมือกระทำ ช่วยกระทำ หรือให้การสนับสนุนต่อกิจกรรมในการเลี้ยงดูบุตรร่วมกับมารดา ซึ่งกิจกรรมการมีส่วนร่วมตามบทบาทในการเลี้ยงดูบุตรของบิดา มีดังนี้

3.1 ด้านการดูแลทางด้านร่างกายและจิตใจ

3.1.1 การให้อาหาร หมายถึง การสนับสนุนและส่งเสริมให้มารดาเลี้ยงดูบุตรด้วยนมตนเอง ให้การช่วยเหลือมารดาในขณะที่มารดาให้นมบุตร เช่น การช่วยจัดท่าในการให้นมบุตร การช่วยจัดเตรียมของใช้ต่าง ๆ ในการให้นมบุตร เป็นต้น และเมื่อบุตรดูคนนมเสร็จแล้วบิดาอาจช่วยอุ้มบุตรให้เธอโดยการอุ้มพาดบ่าแล้วอุบหลังบุตรเบา ๆ ในกรณีที่มารดาไม่สามารถที่จะเลี้ยงดูบุตรด้วยนมตนเองได้ และต้องใช้นมผสมช่วยเลี้ยงทารกแทนนั้น บทบาทของบิดาในส่วนนี้ก็คือจะต้องช่วยมารดาชงนมและป้อนนมให้บุตร รวมทั้งการทำความสะอาดขวดน้ำและขวดนมของบุตร

3.1.2 การพักผ่อน หมายถึง บิดาไม่ทำเสียงดังหรือรบกวนบุตรโดยไม่จำเป็น เพื่อที่จะให้บุตรได้นอนพักผ่อนอย่างเต็มที่ นอกจากนี้บิดาควรจะดูแลห้องนอน ที่นอนของบุตรให้มีอากาศถ่ายเทและจัดสภาพแวดล้อมให้สะอาดเหมาะสมแก่การนอนและเมื่อบุตรตื่นนอนหรือร้องไห้ในเวลากลางคืน บิดาควรจะตื่นขึ้นมาช่วยดูแลบุตรร่วมกับมารดาด้วย

3.1.3 การจับถ่าย หมายถึง การทำความสะอาดและเปลี่ยนผ้าอ้อมให้บุตรภายหลังจากที่ถ่ายปัสสาวะ-อุจจาระ พร้อมทั้งสังเกตลักษณะและจำนวนครั้งที่บุตรขับถ่าย

3.1.4 การรักษาความสะอาดร่างกาย หมายถึง การเตรียมของใช้ก่อนอาบน้ำให้บุตรและบิดาอาบน้ำ-สระผมให้บุตรด้วยตนเองหรือคอยช่วยเหลืออยู่ข้าง ๆ ขณะที่มารดาอาบน้ำให้บุตร รวมถึงการทำความสะอาดสะดือของบุตร

3.1.5 ความต้องการเครื่องนุ่งห่ม หมายถึง การมีส่วนร่วมของบิดาในการเลือกซื้อเสื้อผ้าและดูแลให้สวมเสื้อผ้าที่เหมาะสมกับสภาพอากาศ การช่วยแต่งตัวให้บุตร รวมทั้งการทำความสะอาดและจัดเก็บเสื้อผ้าของใช้ของบุตร

3.1.6 การดูแลทางด้านจิตใจ หมายถึง ดูแลเอาใจใส่ทารกด้วยการสัมผัส กอด หรืออุ้มบุตร พูดยาหยอกล้อกับบุตร

3.2 ด้านการให้การปกป้องคุ้มครองอันตรายแก่บุตรการป้องกันอันตรายที่เกิดจากอุบัติเหตุ หมายถึง การดูแลป้องกันการเกิดอุบัติเหตุที่สามารถเกิดขึ้นกับบุตรได้ เช่น หลีกเลี่ยงการทิ้งทารกไว้ตามลำพัง

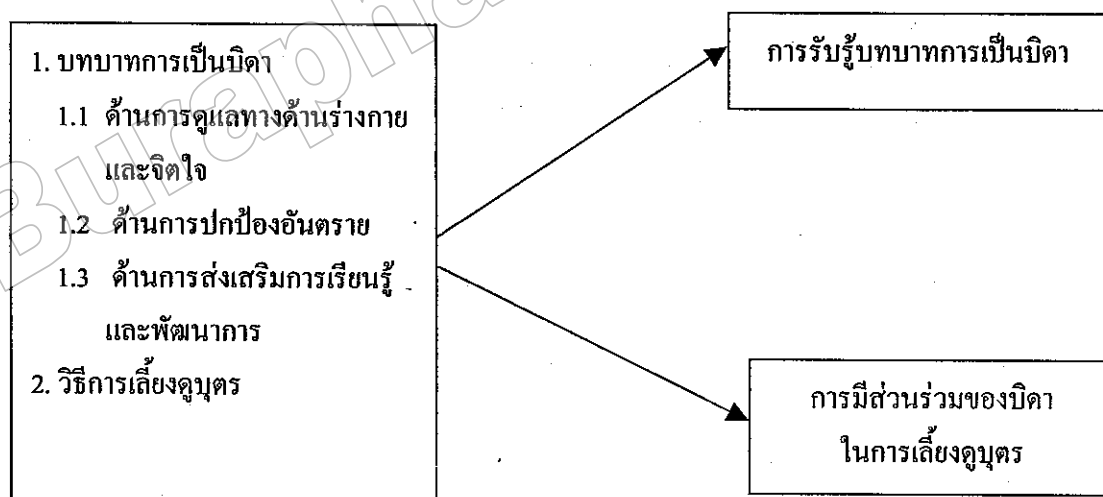
3.2.2 การป้องกันอันตรายที่เกิดจากโรคที่สามารถป้องกันได้ หมายถึง การสังเกตอาการผิดปกติที่เกิดขึ้นกับบุตร หลีกเลี่ยงไม่ให้ทารกเสี่ยงต่อการสัมผัสกับเชื้อโรค

3.3 ด้านการส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาการของบุตร หมายถึง เปิดโอกาสให้บุตรได้เคลื่อนไหวร่างกายอย่างอิสระ ฝึกให้บุตรมองตามวัตถุที่เคลื่อนไหว การพูดคุยกับบุตรบ่อยๆ เรียกชื่อบุตร ร้องเพลงให้บุตรฟัง รวมทั้งการเล่นกับบุตร

กรอบแนวคิดในการวิจัย

สังคมมีอิทธิพลต่อการกำหนดบทบาทหรือหน้าที่ของบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกในสังคมนั้นๆ เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปย่อมมีผลกระทบต่อการทำหน้าที่ของบุคคลเหล่านั้นด้วย การปฏิบัติบทบาทของบิดาก็เป็นไปในทำนองเดียวกันคือมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ในอดีตที่ผ่านมานั้นวัฒนธรรม ประเพณีของสังคมจะกำหนดและแบ่งบทบาทหน้าที่ของบิดามารดาไว้อย่างชัดเจนว่า บิดาจะต้องมีหน้าที่หารายได้มาเลี้ยงดูครอบครัว เป็นผู้ปกป้องคุ้มครองอันตราย และเป็นผู้ตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของครอบครัว ส่วนหน้าที่เลี้ยงดูบุตรและดูแลจัดการภายในบ้านเป็นของมารดา (Duvall, 1967, p. 232; Fishbein, 1984, p. 325) แต่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะของครอบครัวจากครอบครัวขยายมาเป็นครอบครัวเดี่ยวที่มีเพียง บิดา มารดาและบุตร ทำให้สมาชิกในครอบครัวจำเป็นต้องให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันมากขึ้น และมีการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจซึ่งมีผลกระทบทำให้สมาชิกในครอบครัวคือ ทั้งบิดาและมารดาต้องออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัวมากขึ้นเช่นกัน และเมื่อครอบครัวเริ่มมีบุตรคนแรก โควเวน (Cowen, 1985, pp. 451-481) พบว่าสิ่งสำคัญในการช่วยเหลือครอบครัวที่มีบุตรคนแรก ก็คือ การช่วยให้สามีและภรรยามีทักษะในการเลี้ยงดูบุตร สามารถแบ่งหน้าที่และภาระงานได้อย่างเหมาะสม และช่วยให้สามีมีบทบาทในการเลี้ยงดูบุตรมากขึ้น ซึ่งตรงกับแนวคิดของ ดิวอลล์ (Duvall, 1967, p. 60) ที่กล่าวถึงพัฒนกิจของครอบครัวในระยะเริ่มมีบุตรคนแรกว่า บิดามารดาจะต้องมีความรับผิดชอบร่วมกันในการทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตร และได้แบ่งบทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรออกเป็น 3 ด้าน คือ บทบาทของบิดาในด้านการดูแลบุตรทางด้านร่างกายและจิตใจ บทบาทด้านการปกป้องคุ้มครองอันตรายแก่บุตร และบทบาทด้านการส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาการของบุตร นอกจากนี้ ดิวอลล์ (Duvall, 1967, pp. 50-52) ยังได้กล่าวถึง สมาชิกในครอบครัวและเพื่อนฝูงว่า เป็นบุคคลที่มีความสำคัญ หากได้รับความช่วยเหลือ สนับสนุนหรือได้รับกำลังใจจากบุคคลเหล่านี้ จะส่งผลให้การปฏิบัติพัฒนกิจของบุคคลนั้นประสบความสำเร็จอย่างสมบูรณ์ และการปฏิบัติพัฒนกิจของบุคคลให้ประสบความสำเร็จได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ คือ การรับรู้พฤติกรรมของบุคคลที่บุคคลนั้นคิดว่า

จะกระทำได้อ (perception and new possibilities) การสร้างมโนทัศน์สำหรับตนเอง (identify formation in the new direction) การปรับตัวกับความขัดแย้งในความต้องการที่เพิ่มขึ้น (coping with confliction demans) และมีแรงจูงใจในการที่จะกระทำพัฒนางานในขั้นต่อไปให้สำเร็จ (motivation sufficient to assume the task) สำหรับบุคคลที่สำคัญสำหรับมารดาในระยะนี้ก็คือ บิดานั่นเอง ผู้วิจัยจึงได้เลือกให้ความรู้แก่บิดาโดยมีมารดาเข้าร่วมรับฟังและให้การช่วยเหลือและให้กำลังใจด้วยซึ่งเป็นการให้การพยาบาลโดยเน้นครอบครัวเป็นศูนย์กลาง ที่มีหลักการในการให้การพยาบาล คือ เพื่อส่งเสริมสุขภาพดีและความปลอดภัยแก่มารดาและทารกและส่งเสริมภารกิจของบิดา มารดาและทารกและสมาชิกในครอบครัวในการสอนทักษะและวิธีการเลี้ยงดูบุตรและการเป็นบิดา มารดาให้กับบิดามารดา เพื่อที่บิดาและมารดาจะได้มีความเชื่อมั่นในความสามารถในการเลี้ยงดูบุตรได้ต่อไป (Phillip, 1996) จากแนวคิดดังกล่าวการวิจัยครั้งนี้จึงจัดการสอนให้แก่มิดาที่มีบุตรคนแรกได้รับรู้บทบาทของตนเองในการเลี้ยงดูบุตรเพื่อที่จะสามารถปฏิบัติพัฒนาของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรในระยะนี้ให้ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม จึงได้เลือกวิธีการให้ความรู้แก่บิดาโดยการสอนแบบบรรยายและสาธิตพร้อมทั้งให้บิดาฝึกปฏิบัติหลังการสอน และมีมารดาเข้าร่วมรับฟังพร้อมทั้งให้คำแนะนำและให้ความช่วยเหลือตลอดทุกขั้นตอน ดังนั้นเมื่อบิดามีการรับรู้และฝึกปฏิบัติแล้วจะส่งผลให้บิดามีการรับรู้บทบาทของการเป็นบิดาที่ถูกต้องและสามารถมีส่วนร่วมและช่วยเหลือมารดาในการเลี้ยงดูบุตรได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะทำให้ครอบครัวปฏิบัติพัฒนางานในระยะนี้ได้ประสบผลสำเร็จ ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดของการสอนบิดาต่อการรับรู้บทบาทการเป็นบิดาและการมีส่วนร่วมของบิดาในการเลี้ยงดูบุตร